

NAPISATI PESMU ZNAČI POBEDITI SEBE

(Đorđe Despić: *Pesme i drugi ožiljci*, Kulturni centar Novog Sada, Novi Sad, 2018)

Nakon nekoliko istaknutih studija iz oblasti nauke o književnosti i književne kritike, Đorđe Despić (1968) oglašava se prvom zbirkom poezije koja otkriva zreo i monolitan pesnički glas. Ovakvo umetničko zrenje, osnaženo dugogodišnjim čitanjem i vrsnim tumačenjem poezije, izrodilo je sasvim formiran pesnički identitet sa iznenađujuće jasnim stavom i imaginarijumom. U tom smislu, odsustvo prethodnih pesničkih rukopisa (premda bi izvesno omogućili komparativističko smeštanje dela u kontekst prethodnog autorovog opusa) pruža sasvim sveže čitanje i kretanje *od početka*. Rukopis se koncentriše oko preovlađujućeg motiva ožiljka ili bar ranjene kože, posekotine, uboda, bilo u doslovnom, bilo u prenesenom smislu, koji već samim naslovom određuje i preporučuje razumevanje pesme, odnosno pesama: one su za našeg pesnika ožiljci, bivše rane i svedočanstva o pretrpljenom bolu. Pisanje poezije je, stoga, svojevrсно čeprkanje po rani koja zarasta, baš kao što čini dečak u antologijskoj pesmi „Ožiljak“; ožiljak treba obnoviti i produbiti, zahvaljujući njemu biti zapamćen i na temelju toga polako se približavati Pesmi.

Zbirku čine pažljivo i odmereno strukturisana četiri ciklusa koja su tematski (prva tri) i žanrovski (poslednji) usklađena: *Elegije*, *Ožiljci*, *Drhtavica* i *Pojmovnik*. Tako se prvi ciklus ispostavlja kao autoreferencijalna i autopoeitička mreža koju tka lirski subjekt nesiguran u mogućnost i uspešnost svojih pesničkih pokušaja i dometa. Ovaj krug pesama svedoči o patnji i naporu pri pisanju pesama koji prate pesnika, vanredno savesnog i osetljivog pojedinca prenapregnutih čula. U prološkoj i programskoj pesmi „Čitaocu“ koja otvara zbirku izloženo je vlastito shvatanje poezije i njenog mesta u svetu danas: „Znaš da je poezija danas / margina / civilizacijska periferija / nešto kao egzotični Petko / divlja Speranca pre Robinzona“. U narednim stihovima, ali i u narednim pesmama, jasno je da on pred pesmu stupa kao pred lavirint, zagonetku, nešto čijoj složenosti i zamršenosti treba dorasti: „pa stoga neka pesma i bude tek / neprohodna šikara i gusto kupinovo grmlje / kroz koje se jedva krči uska stazica / više rizična nego obećavajuća“. Prostor pesme znači iracionalni, surovi prostor u kom nema „zdravog razuma ni logike / ni političke korektnosti“, a pesnik biva „upleten i ulovljen u divljini / [...] stiha“, savladan erosom pesme i njome začaran.

Da li se rođeni, autentični pesnik takođe muči, ili pisanje za njega predstavlja jedan sasvim nonšalantan čin, kao da je neizgovoreno i retorsko pitanje u korenu naredne pesme. „Pesma i kamen“ svedoči o stvaraocu koji je sputan nesigurnošću i neizvesnošću, a zadržava prema sebi strog i ciničan odnos: „To što pokušavaš / ovim učmalim / pisanjem / i više je nego / predvidivo“, obraća se on sebi u implicitnom dijalogu. Pesmi se ne pristupa planski, odmereno, kontrolisano i s predumišljajem, već „treba osloboditi jezik / kao zavatlani kamen / koji cilja / pticu što upravo / poleće“, pa i „osloboditi pesmu [...] / oštro riskantno

besno“, makar bio i „vulkan čistog ludila“. Drugim rečima, demijurg se u platonovskom smislu valja prepustiti Pesminom ludilu, dopustiti joj da ga obuzme; ali najpre mora osloboditi sebe, prestati biti *slabićem*, skupiti hrabrosti da taj kamen konačno zavitla i potčini ga sebi.

Preispitivanje sopstvenog kreativnog kapaciteta, umetničko previranje i pokušaj pisanja pesme pripadaju tematskoj preokupaciji i naredne pesme „Buba“, u kojoj se vrlo neposrednim, ekspresivnim i plastičnim slikama dočarava nedovršena pesma, nedovoljno dobra pesma, ili bar nedovoljno dobra po merilima njenog autora. Stih je „refleks odbačenog uda / koji umišlja da je i dalje / deo celine“, nožica koja tužno i smešno mlatara u svojoj nepotpunosti i uobrazilji da je cela. Grafički prelom ove, kao, uostalom, i mnogih drugih pesama u zbirci, korespondira sa poetskim raspoloženjem: lirsko Ja je u mahnitom stanju punom strasti i rešenosti da se ne preda, i sasvim doslovno se fizički i telom unosi u stvaranje pesme: „iscedi pljuvačku / možeš ovde / natopi znojem / pljuvačkom / suzama ako treba / ne stidi se“. To rezultira progresivnim lirskim, gotovo poemičnim diskursom u kom se stihovi ređaju jedan za drugim, bez cezure u vidu klasične podeljenosti na strofe. Iskazi, odnosno stihovi su, međutim, neretko svedeni samo na jednu reč, govorni tok je teško iskontrolisan i uobručen formom, te se pri čitanju neminovno skraćuje dah, a ubrzavaju puls i dinamičnost. Za lirskog subjekta su *nemoć*, *praznina* i *nestajanje* osnovni asocijativni niz sa kojim povezuje svoje pisanje, a stvaralačka skepsa produbljena je dodatno u pesmi „Lovorike“ u kojoj je sve napisano „ringišpil koječega“, dok „Elegija“, pored neizostavnog intertekstualnog gesta prema Rilkeu i *Devinskim elegijama*, svedoči o stihovima koji u autoru odvajkada tinjaju i žuljaju ga, o nasušnoj potrebi za pisanjem („šapat stihova odavno konači u tebi“).

Čini se da sledeća pesma „Sunčanica“ proizvodi novu tematsku okosnicu ne samo ovog ciklusa, već i da najavljuje naredni, centralni, pod nazivom „Ožiljci“. „Sunčanica“ je izuzetno čulna, taktilna pesma u kojoj je uzbuđeno zabeležen i oslušnuta svaki detalj poput koraka, pokreta tela, kapljice znoja koja klizi niz užarenu kožu. Lirsko Ja s velikom pažnjom i uživljavanjem posmatra svoje telo, kao i svet oko sebe, i deluje da se protok vremena na mahove zaustavlja. On prema vlastitom telu gotovo da zadržava nekakav spartanski, latentno mučiteljski odnos koji, paradoksalno, pruža i užitek: „sedi evo ovde / na ovu crnu spečenu klupu [...] / sedi na tu goruću klupu / nek se oprži tkivo / nek cijukne pri dodiru / telo će se već privići / tako / ne ustaj / izdrži / tako / sad pažljivo oslušuj / zbivanja u sebi / promene na tebi“. Lirski subjekt egzistira u sinestezijskom trenutku: on posmatra kako po blistavoj koži krivudaju kapljice znoja „u telima providnih zmijica“, oseća kako mu „dlačice mirišu / sveže oprljeno“, da bi na kraju, kao snovidno, poentirao slikom Ikara koji ka njemu „u groznici galopira na vatrenom konju“. Ovim Despić amalgamiše subjektivni doživljaj aktuelnog trenutka sa mitološkim principom čijem horizontu pripadaju i Elpenor i Odisej, figure karakteristične za jednu od ključnih pesama drugog ciklusa.

Zjapeća, gotovo opipljiva praznina koju lirski subjekt sasvim izvesno oseća, naročito u prvom ciklusu, postaje kontrapunkt unutrašnjem izobilju, čulnim i misaonim sadržajima i tokovima koji svoj pun zamah dosežu u drugom ciklusu. Ona se otvara jednom od najuspelijih pesama celokupne zbirke, snom o očevoj smrti prenetoj u detinjstvo. Naizgled se u „Liniji ljubavi“ peva o snu-sećanju, ali se ispostavlja da nedokučiva podsvest, pogon i gorivo snova, često falsifikuje uspomene. Lirski subjekt je u snu, ili pre košmarnoj viziji,

dečak koji prisustvuje trenutku očeve smrti; on se stropoštava kraj kola, a mališan, kao zamrznut ili bar kao u *slow motion*-u, ne uspeva da priskoči i dodirne oca poslednji put. Ova pesma, jednostavna, potresna, bez traga usiljene i prenaglašene sentimentalnosti, dobija svojevrsan zaokret: „Dobro je kažu kad sanjaš / nekoga da umire / produžavaš mu život / ali tebe nema / već je treća godina / oče moj“. Mistična i eterična dimenzija naglašena je u stihovima koji odišu prijetnom neizvesnošću i poverenjem u poredak, budućnost, sudbinu: „otišao si na svoj rođendan / i nije li to čudesan znak / simbol nečeg i zaokruženog / i obnovljivog / kao da su ti linije života i sudbine / ponovo na samom / početku“.

Motivi snova, sećanja i detinjstva dalje se razlistavaju u nizu pesama poput „Sećanje“, „Sanjao si“, „Šapat“ i „Kopriva“. Eksplozija različitih životnih situacija, boja, insekata, pokreta, kao okom kamere praćeni, iskrsavaju pred očima čitaoca i uvlače ga u junakov katalog zapamćenih slika iz snova i detinjstva koje prikazuju njegovu spojenost sa prirodom, ali i oniričkim. U nepomućenom oživljavanju sećanja i snova prisutna je i sumatraistička linija, neshvatljiva korespondencija između subjekta i neke druge, udaljene tačke, kao što je slučaj u pesmi „Tasos“, pri čemu određeni postotak smisla ostaje neizrečen, tek naslućen: „preda mnom izranja / umrlica / prikačena za drvenu banderu / u sporednoj ulici / pred kojom sam u neverici / zanemio / i zurio u te brojke na njoj“, ili u „Šapatu“: „Naiđe tako pred san / neočekivano / kao jučerašnje novine / u lakom kovčugu / u pasažu / i čituljom pokojnika / koji liči na tebe“. Ove slike se pomalaju da podsete na čuđenje u svetu, da anuliraju osećaj teskobne „dobro znane praznine u sebi“ („Šetnja“), dok će u pesmi „Sanjao si“ san, makar i košmar, biti pouzdan pokazatelj „da se nešto dešava“: „nek se vidi da i ti imaš / bogat duševni život / nisi ispražnjena ljuštura / svedena na fiziološke procese“. Lirski junak će se u drugoj pesmi, čak, zapitati kako li deluje drugim ljudima, prolaznicima, te pokušati da sagleda sebe *izvan sebe* u naporu da potvrdi da nije sasvim iščezao, da ga praznina i ništavilo nisu prekrili. „Šetnja“ prikazuje umornog, melanholičnog i iscrpljenog pojedinca savladanog bremenom života i enigmama snova: „glava duboko pognuta / porinuta ka dnu / koraci u bezvoljnom pokretu / i raštimovanom ritmu“.

Završna pesma drugog ciklusa „Ožiljak“ umnogome sumira sva smisaona stremljenja ove pesničke zbirke i funkcioniše na nekoliko ravni: na doslovnoj, pojedinačnoj, koja ponovo evocira predele detinjstva, i na simboličkoj, opštoj, čiji se značenjski dometi protežu i do egzistencijalne i autopoetičke ravni. Cela ova analogija, međutim, naročito dobija na snazi zbog intertekstualnih ukrštanja sa mitološkim motivskim korpusom o Odiseju i Elpenoru: pad sa zidića zadaje dečaku rasekotinu na nozi u kojoj on prepoznaje „nešto nalik na kobilicu jedrenjaka / koji zove na ukrcavanje“, a taktilni i naturalistički opis čeprkanja kraste i zanavljanja ranice poslužiće lirskom subjektu kao podsticaj za dalje asocijativne talase. On još jednom, blago ironično intonirajući, iskazuje bojazan da će ostati neprepoznat, nepotreban i bezimen „u svom lutanju / u svom jedrenjaku“, ali uprkos svemu odabira da se *lagano usmerava ka pesmi*. Preplitanje sadašnjeg trenutka i sećanja, svakodnevice i mitološkog, egzistencijalnog i poetičkog principa, kao i nepoverenje u sebe, ali odolevanje isuviše izraženoj samosvesti koja nagrizi i prekoreva, ispostavljaju se glavnim tematskim okosnicama čitave Despićeve poetike.

Naredni ciklus „Drhtavica“ donosi izvestan zaokret u emocijama i poetskom raspoloženju, te su ove pesme izrazito čulne i strastvene, a lirski subjekt sada je sklon padanjima u

mahnita stanja: on je u neprekinutoj *drhtavici*, bilo psihološkoj, odnosno telesno-erotskoj, bilo pod vrućicom. Motivi rane, alkohola i gaze preuzeti iz prethodne pesme prethodnog ciklusa bivaju produbljeni u ekspresivnoj pesmi „Živa rana“. Lirsko Ja peva iz pulsirajućeg stanja naporedne patnje i ljubavi, toposa svetske ljubavne poezije, a naročita opipljivost, uzbudljivost i čulna zasićenost postignuti su nizanjem preciznih i sirovih ekspresionističkih motiva poput mesa, rane, gnoja, oštrog sečiva, bodeža koji prolazi kroz bradavicu i biva zariven sve do srca: „Treba otvoriti ranu [...] / kad ponestane ljubavi i strasti [...] / jer šta je čovek bez strasti / bez ove pomamne groznice“. Treperavi, zagrcnuti erotski trenutak otkriva i ogoljava drugu osobu u junakovim očima kao naročito *pesnički osetljivu*. On je time iznenađen, ali i koristi priliku da evocira svoju umetničku nepodobnost i neuverljivost, kao da svugde prepoznaje ono za čim žudi: „tek sada uviđam / razmeru silinu / tvoje osetljivosti / pa to je prava / pesnička osetljivost / za kojom mogu samo da / čeznem“. Dodatna emotivna intoniranost i strastvenost postižu se i obraćanjem voljenoj osobi sa „šećeru moj“, „draga“, „ljubavi“ i „dušo“, kao što je, između ostalog, slučaj u pesmi „Krik“. Fragmenti potresne i emotivno iscrpljujuće prošlosti, kao što su psihoterapija, *istorija drage bolesti* i *bolno vraćanje u detinjstvo, opojne traume* i *ljubavna drama s nervnim raspletom* za posledicu imaju da lirski subjekt ne teži isceljenju i skrivanju *ožiljaka*, već se miri sa svojim stanjem i prihvata ga; prihvata identitet koji je paralizujući i strašni „neprekidni / Munkov krik / glas plamičaka iz krvave tame / vrisak žaoke / zagubljene negde duboko / u meni“.

Ljudska telesnost i prisnost nisu dovoljni, već sve u lirskom subjektu pršti od naboja erosa i žudnje za spajanjem, prisajedinjenjem u dramatičnoj i diskurzivno isprekidanoj pesmi „Prisvajanje“. Ovo spajanje, međutim, treba da sublimira prisvajanje i življenje mita („Treba poslušati bogove / i prisvojiti mit [...] / kad već ništa ljudsko ne pomaže“), božanski dodir s jedne strane, i voljene žene s druge strane, koja će se u erotskom i sinestezijskom zanosu prepustiti slastima ljubavi i nara kojim je lirski junak hrani. Žudnja za toplinom žene podjednako je intenzivna kao i žudnja za pesmom, te se one u isti mah prepliću i poistovećuju u pesmi „Gospođice“ koja počinje opisima ženskog tela i ljubavničke nežnosti, da bi se poentiralo sa obraćanjem: „pesmo“. Onako kako želi ženu, tako lirski subjekt želi i pesmu, što nalaže da je pisanje, odnosno stvaranje, naročit stimulativni, telesni i erotski čin, ravan fizičkom uzbuđenju i doživljaju: „daj da telo zadrhti / pred tobom [...] / nek izlazi vrelina / iz tinte / kao što iz jagodica / iz ovih sitnih pora / izbija strast / novog pisma [...] / možeš li to / jedina moja / možeš li nemoguće / da mi telo zapamti plamen / žive metafore / pa da gorim / gorim moja gospođice / i s one strane / takva mi trebaš / pesmo“. Približavajući se kraju, ciklus se motivski premešta u nešto mračnije, takoreći tanatičko raspoloženje koje sleduje nakon klimaksa postignutog u prethodnim pesmama. Tako „Tremor“ i „Kao“ podsećaju na fizičke nedostatke, prolaznost i propadljivost materijalnog, nezavršeni jecaj, bol i skori kraj. Lirski subjekt inklinira negativnom principu: „[...] zagledanost u sopstveni mrak / više nudi / od šarenila oko tebe“ i priželjkuje dubok san i zaborav. Treba nanovo uspostaviti dijalog i prisnost sa vlastitim bićem, rehabilitovati unutrašnji mir, prihvatiti sebe: „treba sklopiti oči / i ponovo otkriti spokoj / u položaju fetusa [...] / nek ti biće ponovo oseti / zagrljaj / makar sa samim sobom“.

Poslednji ciklus zbirke gotovo da predstavlja zasebnu celinu, najpre zbog žanrovske različitosti u odnosu na ostatak zbirke. Despić se u odeljku „Pojmovnik“ prihvata pisanja

pesama u prozi, odnosno prozaida ili mikropriča, žanrovskog hibrida kratke forme koja na minimalnom prostoru zahteva maksimalan učinak. Despić razume da pesma u prozi na sebe preuzima različite žanrovske identitete koji su proistekli iz prekoračenja granica poetskog, odnosno proznog jezika, čime se stvara jedan hibridni diskurzivni univerzum. U tom smislu se ovi kratki tekstovi približavaju, a katkada i izjednačavaju sa različitim proznim vrstama kakve su, na primer, crtica („Oblutak“), zapis („Sova“, „Med“) i anegdota („Stan“, „Šetnja“). Oni su u ovoj knjizi objedinjeni pod zajedničkim nazivom *pojmovnik* koji nagoveštava da skup ovih predmeta, pojava ili situacija pripadaju nekakvom intimnom registru junakovom. Centripetalna usredsređenost male forme na jednu situaciju („Lubenica“), jednu osobu („Osmeh“) ili jedno preovlađujuće osećanje („Stid“, „Šišanje“), sa višeznačnim krajem i naglim poentiranjem koje se, od pesme do pesme, različito konotira, osnovna je postavka vrlo uspelih Despićevih prozaida, tako retkih u savremenoj srpskoj književnosti.

Izvanrednu zaokruženost zbirka postiže završnom pesmom u prozi „Metamorfosis, Grčka“. Lirski subjekt je zapitan nad smislom preobražaja: „kroz potonuće ponovo prodisati“, iz ničega se rascvetati u nešto. Preobražaj je poslednje, ali i jedno od najznačajnijih motivskih jezgara Despićevog pisma: ono se spominje u određenom broju pesama („Buba“, „Elegija“, „Sanjao si“, „Tasos“, „Šapat“). Lirski subjekt je u svetu uklopljen, ali neprestano preispituje svoju poziciju i teži da se konačno usredišti u sebi. Ovakva poezija smera na nepomirljivost, nepristajanje, introspekciju datu kroz vizuelno podsticajne i precizne slike. U kontrastu, svojevrsnom paradoksu čak, koji defiluje završnom pesmom, sadržana je sva tajna preobražaja: noću *koža strasno tinja* pamteći *sunčevu nežnost*, u stvaranju se otkrivaju unutarnji predeli i dubine, žena postaje pesma, ožiljci postaju ordenje.